

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН
У СФЕРІ ОХОРОНИ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ****SPECIFIC ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL RELATIONS
IN THE FIELD OF PROTECTION OF COMPUTER PROGRAMS**

**Жевелєва І.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри організації захисту інформації з обмеженим доступом
Національна академія Служби безпеки України**

У статті досліджено правові аспекти охорони комп'ютерних програм як об'єктів інтелектуальної власності. Проаналізовано міжнародний та національний підходи до правового захисту програмного забезпечення. Розкрито підходи до правового захисту програмного забезпечення на основі положень Бернської конвенції, Договору ВОІВ про авторське право та Угоди ТРІПС. Визначено, що на міжнародному рівні комп'ютерні програми здебільшого прирівнюються до літературних творів та охороняються авторським правом.

Розкрито особливості нового Закону України «Про авторське право і суміжні права», який набув чинності 1 січня 2023 року. Охарактеризовано захист комп'ютерної програми національним законодавством як окремого об'єкта авторського права. Проаналізовано законодавче визначення комп'ютерної програми та виокремлено її ключові характеристики. Досліджено обсяг правової охорони комп'ютерних програм, зокрема, зазначено, що захист поширюється лише на форму вираження програми, а не на ідеї, процеси або функції.

Визначено особливості розподілу майнових та немайнових прав на комп'ютерні програми, які створені у рамках трудових відносин, на замовлення та за гіг-контрактами. Проаналізовано права та обов'язки авторів, роботодавців та замовників щодо службових творів та творів, створених на замовлення. Висвітлено особливості правового регулювання співпраці між резидентами «Дія Сіті» та гіг-спеціалістами. Проаналізовано соціальні гарантії, надані гіг-спеціалістам законодавством.

Досліджено поняття законного користувача комп'ютерної програми та розкрито зміст поняття вільного використання комп'ютерних програм. Визначено критерії законного користування та перелік дій, які не потребують дозволу правовласника.

Узагальнено, що розвиток правової охорони комп'ютерних програм в Україні відображає загальносвітові тенденції, враховуючи при цьому національні особливості та вектор державної інформаційної політики. Підкреслено важливість балансу між захистом прав розробників та забезпеченням можливостей для інновацій у сфері програмного забезпечення.

Ключові слова: комп'ютерна програма, авторське право на комп'ютерну програму, інтелектуальна власність.

The article explores the legal aspects of the protection of computer programs as objects of intellectual property. It analyzes both international and national approaches to the legal protection of software. The approaches to software protection based on the provisions of the Berne Convention, the WIPO Copyright Treaty, and the TRIPS Agreement are examined. It is established that, at the international level, computer programs are generally treated as literary works and are protected by copyright law.

The article highlights the features of the new Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights," which came into force on January 1, 2023. The protection of computer programs as distinct objects of copyright under national legislation is characterized. The legislative definition of a computer program is analyzed, and its key characteristics are identified. The scope of legal protection for computer programs is explored, noting that the protection extends only to the program's expression and not to the underlying ideas, processes, or functions.

The article outlines the distribution of property and non-property rights to computer programs created within the framework of employment relationships, by commission, and under gig contracts. The rights and obligations of authors, employers, and clients with respect to works created for hire or by commission are analyzed. Particular attention is given to the legal regulation of cooperation between "Diia City" residents and gig specialists, including the social guarantees provided to gig specialists under the law.

The concept of the lawful user of a computer program is examined, and the scope of free use of computer programs is disclosed. Criteria for lawful use and a list of actions that do not require the rights holder's permission are identified.

It is concluded that the development of legal protection for computer programs in Ukraine reflects global trends, while also taking into account national peculiarities and the direction of state information policy. The importance of balancing the protection of developers' rights with the need to ensure opportunities for innovation in the software sector is emphasized.

Key words: computer program, copyright on computer programs, intellectual property.

Постановка проблеми. Сучасні інформаційні технології все більше інтегруються в повсякденне життя, впливаючи на різні сфери діяльності – від дозвілля до бізнесу, освіти та науки. Для виконання комп'ютерами широкого спектру завдань необхідне створення відповідного програмного забезпечення, що стало основою для розвитку величезної індустрії, яка займається його розробкою, продажем і впровадженням. Разом із цим постає питання захисту прав інтелектуальної власності розробників програмних продуктів. Висока вартість розробки програмного забезпечення робить його вразливим до нелегального використання та продажу без ліцензії, що позбавляє розробників правомірного прибутку та знижує стимули для подальших інвестицій у цю галузь.

У зв'язку з цим виникає необхідність у поглибленому дослідженні питань правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони комп'ютерних програм з метою визначення найбільш ефективних способів правового регулювання та захисту програмного забезпечення в умовах сучасної цифрової економіки.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз правових аспектів охорони комп'ютерних програм як

об'єктів інтелектуальної власності, виявлення особливостей міжнародних та національних підходів до їх правового захисту, а також дослідження нововведень, внесених до законодавства України у сфері авторського права, які регулюють відносини в цій галузі. Дослідження спрямоване на визначення обсягу правової охорони комп'ютерних програм, аналіз розподілу прав на них у контексті трудових відносин, замовлення та гіг-контрактів.

Виклад основного матеріалу. Свій правовий захист комп'ютерні програми отримали ще у 1983 році у вигляді судового прецеденту, де суд у справі Apple Computer, Inc. проти Franklin Computer Corporation постановив, що комп'ютерна програма у вигляді об'єктного коду або складової операційної системи комп'ютера, захищається авторським правом і прирівнюється до літературного твору [1].

Одним із найпоширеніших підходів до охорони комп'ютерних програм у світі є їх кваліфікація як об'єктів авторського права, з відповідним застосуванням правової охорони, аналогічної до охорони літературних творів. Це положення закріплене як у міжнародних актах, так

і в національному законодавстві багатьох країн. Зокрема, стаття 4 Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право (WIPO) визначає, що комп'ютерні програми охороняються як літературні твори відповідно до положень Статті 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Остання, у свою чергу, поширює термін «літературні та художні твори» на всі твори у сфері літератури, науки та мистецтва, незалежно від форми їх вираження.

Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), яка є ключовим міжнародним актом у сфері захисту інтелектуальної власності, також встановлює, що комп'ютерні програми у вихідному та об'єктному кодах охороняються як літературні твори за Бернською Конвенцією.

Європейський Союз у своїй Директиві 2009/24/ЄС [2] також передбачає правову охорону комп'ютерних програм як літературних творів за нормами авторського права. У Сполучених Штатах Америки Розділ 17 Кодексу США, що включає Закон про авторське право 1976 року, підтверджує аналогічний підхід до охорони комп'ютерних програм.

Водночас, правова охорона стосується лише форми вираження комп'ютерної програми, а не ідей, процесів чи функцій, на яких вона ґрунтується. Це положення підтверджується правозастосовною практикою Європейського Суду, який у рішенні по справі SAS Institute Inc. v World Programming Ltd. визначив, що функції та мова програмування не охороняються авторським правом, оскільки не є формою вираження [3].

Загалом, аналіз міжнародних та національних актів підтверджує, що основною формою охорони програмного забезпечення є охорона вихідного та об'єктного кодів як об'єктів авторського права.

Концептуальний підхід до захисту комп'ютерних програм як літературних творів протягом тридцяти років діяв і в українському законодавстві.

Але з 1 січня 2023 року, з набранням чинності новим Законом України «Про авторське право і суміжні права» [4] (далі – Закон про авторське право), *комп'ютерні програми та бази даних є окремими об'єктами авторського права*.

Закон про авторське право надає тлумачення поняттю комп'ютерної програми, як набору інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером (настільним комп'ютером, ноутбуком, смартфоном, ігровою приставкою, смарт-телевізором тощо), які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату, зокрема операційна система, прикладна програма, виражені у вихідному або об'єктному кодах [4].

На основі аналізу законодавчого визначення комп'ютерної програми можна виокремити наступні її характеристики.

Комп'ютерна програма – це набір інструкцій виражених у визначених законом формах, здатних бути зчитаними комп'ютером з метою привести його у дію для досягнення заданого результату.

Формами вираження таких інструкцій можуть бути:

- слова;
- цифри;
- коди;
- схеми;
- символи;
- інші форми.

Пристрої для зчитування комп'ютерної програми:

- настільний комп'ютер;
- ноутбук;
- смартфон;
- ігрова приставка;
- смарт-телевізор, тощо.

Типи програм, які визначні законодавцем:

- операційна система;
- прикладна програма.

Коди, в яких може бути виражена комп'ютерна програма:

– *вихідний код* – це сукупність інструкцій, які написані певною мовою програмування у формі, доступній до сприйняття і опрацювання людиною;

– *об'єктний код* – це набір інструкцій, які є результатом перетворення вихідного коду спеціальною програмою для обробки комп'ютерними засобами зчитування. Цей код, який доступний для сприйняття і опрацювання лише технічними засобами.

Стаття 20 Закону про авторське право зазначає, що охороні авторським правом не підлягають:

– візуальне представлення графічного інтерфейсу користувача;

– сукупність функцій, що виконує програма;

– формат файлів даних;

– ідеї та основні засади, що лежать в основі програмних компонентів, включаючи дизайн інтерфейсу, логічні схеми, алгоритми, мови програмування.

Якщо комп'ютерна програма створена особою під час роботи у компанії на підставі *трудового договору*, вона вважається *службовим твором*.

Стаття 14 Закону про авторське право закріплює за такою особою особисті немайнові права на службовий твір, натомість майнові права на таку програму *переходять* до роботодавця з моменту її створення у повному складі. У такому випадку автор програми має право на винагороду за перехід майнових прав на програму, її створення і використання. Якщо посадовими обов'язками працівника передбачено створення конкретних видів службових творів, авторська винагорода може бути включена до зарплатної плати. Закон також передбачає, що трудовим договором або іншим договором може бути регламентовано інший спосіб розподілу майнових прав на комп'ютерну програму між розробником і роботодавцем.

Характерною особливістю особистих немайнових прав автора на службовий твір є те, що законодавець дає роботодавцю/замовнику право внесення змін у завершений службовий твір та/або завершити незавершений без отримання згоди автора на це. Така особливість є *виключенням* із загального правила стосовно особистих немайнових прав, яке полягає у праві автора вимагати збереження цілісності твору, і стосується службових творів і творів, створених на замовлення.

Законодавство визначає комп'ютерну програму, створену в рамках *співпраці між фізичною особою-підприємцем* (далі – ФОП) *та компанією-замовником*, як твір, що створений на замовлення. Це засновується на тому, що між ФОП та ІТ-компанією діють не трудові, а цивільно-правові відносини, регулювання яких, переважно, здійснюється цивільно-правовими договорами про надання певних послуг. У такому форматі співпраці важливим чинником як для замовника, так і для виконавця, є передбачення у такому договорі всіх обставин виникнення та передачі майнових прав інтелектуальної власності на твори. Законодавець у ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» закріплює за автором особисті немайнові права на твір, який створено за замовленням, а за замовником – майнові права з моменту створення твору у повному обсязі, регламентуючи право автора на винагороду. За аналогією до службових творів, замовник комп'ютерної програми у рамках співпраці з виконавцем-ФОП, має право на внесення змін, доповнення твору ілюстраціями, передмовами і післямовами – якщо інше не передбачено у цивільно-правовому договорі на надання послуг.

Поряд із традиційними моделями співпраці між роботодавцем та найманим працівником або замовником

і виконавцем послуг, в Україні існує модель співпраці між ІТ-фахівцями та ІТ-компаніями на підставі укладання *гіг-контракту*.

Гіг-контракт – це цивільно-правовий договір, укладений в письмовій або в електронній формі, за яким гіг-спеціаліст зобов'язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента «Дія Сіті» як замовника, а резидент «Дія Сіті» зобов'язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги і забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також соціальні гарантії, передбачені Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [5]. Укладання гіг-контракту з резидентом «Дія Сіті» не вважається законодавцем здійсненням підприємницької або господарської діяльності гіг-спеціалістом. На відміну від ФОП, гіг-спеціалісти мають закріплені законом права на соціальні гарантії, а саме:

- мають право на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, підлягають страхуванню через тимчасову втрату працездатності, а також мають право на виплату їм допомоги по тимчасовій непрацездатності;
- мають право на перерву у виконанні робіт (наданні послуг) у зв'язку з вагітністю та пологами, а окремі категорії – право на допомогу по вагітності та пологах;
- законодавець забороняє односторонню відмову резидента «Дія Сіті» від гіг-контракту у період вагітності гіг-спеціаліста та протягом перерви у виконанні робіт (наданні послуг) у зв'язку з вагітністю та пологами, а також у період тимчасової непрацездатності гіг-спеціаліста, крім випадків, встановлених законом;
- мають право на щорічну оплачувану перерву у виконанні робіт (наданні послуг) та ін.

Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» врегульовано і розподіл прав інтелектуальної власності між резидентом «Дія Сіті» та гіг-спеціалістом. Особисті немайнові права на об'єкт інтелектуальної власності, що було створено на основі виконання гіг-контракту, належать автору твору – гіг-спеціалісту. Якщо інше не передбачено гіг-контрактом, резидент «Дія Сіті», який є замовником об'єкта авторських прав, володіє майновими правами інтелектуальної власності з моменту, наступного за створенням твору.

Відповідно ст. 437 Цивільного Кодексу України авторське право (особисті немайнові та майнові права) виникає у його автора в момент утворення твору. Закон України «Про авторське право і суміжні права» оперує саме терміном «переходу» майнових прав на службовий твір та твір, створений на замовлення, від автора до роботодавця (Рис. 1), на відміну від положення Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», яким вказується, що майнові права на твір, створений гіг-спеціалістом, «належать» резиденту «Дія Сіті».

Законом про авторське право визначено поняття законного користувача комп'ютерної програми.

Критерії законного користування комп'ютерною програмою:

Рис. 1. Процес створення і переходу майнових прав інтелектуальної власності від автора до замовника/роботодавця

- особа правомірно володіє копією комп'ютерної програми;
- така копія комп'ютерної програми виготовлена правомірно.

Також законодавець у цьому законі надає поняття вільного використання комп'ютерних програм – права законного користувача комп'ютерної програми на наступну сукупність дій, які не потребують оплати та дозволу суб'єктів авторського права:

- створення резервної копії комп'ютерної програми;
- декомпілювання комп'ютерної програми (виключно необхідних частин) для отримання раніше невідомої законному користувачу інформації з метою її взаємодії з іншою незалежно розробленою комп'ютерною програмою;
- визначення ідей і засад, які лежать в основі роботи комп'ютерної програми шляхом спостереження, вивчення та дослідження її функціонування у процесі завантаження, демонстрації, функціонування, передачі чи збереження комп'ютерної програми та ін.

Висновки. Аналіз правового регулювання охорони комп'ютерних програм свідчить про їхню важливу роль як об'єктів інтелектуальної власності, що отримують захист на національному та міжнародному рівнях. У міжнародній практиці комп'ютерні програми здебільшого кваліфікуються як літературні твори, що дозволяє застосовувати до них принципи авторського права.

Українське законодавство, особливо після набрання чинності новим Законом України «Про авторське право і суміжні права», продовжує слідувати цьому підходу, одночасно додаючи нові специфічні положення, зокрема, щодо статусу комп'ютерних програм та баз даних як окремих об'єктів авторського права. Однак важливо зазначити, що охорона надається лише формі вираження програми, а не її ідеям, принципам чи функціям, що підтверджується як українським, так і міжнародним правозастосуванням.

Уваги також заслуговують особливості розподілу майнових і немайнових прав між автором та роботодавцем або замовником. Законодавство також регулює новітні форми співпраці, такі як гіг-контракти, що розширюють можливість для ІТ-фахівців, забезпечуючи соціальні гарантії та права на інтелектуальну власність.

Таким чином, розвиток правової охорони комп'ютерних програм в Україні відображає загальносвітові тенденції, одночасно враховуючи національні особливості та вектор державної інформаційної політики, що полягає у цифровізації та інформатизації основних сфер життя суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Jan L. Nussbaum. Apple Computer, Inc. v. Franklin Computer Corporation Puts the Byte Back into Copyright Protection for Computer Programs. Golden Gate University Law Review, 1984. Volume 14. Issue 2. Article 3. URL: <https://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1344&context=ggulrev> (дата звернення: 14.10.2024).
2. Директива 2009/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 квітня 2009 року про правову охорону комп'ютерних програм. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EU090055> та <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0024&from=EN> (дата звернення 14.10.2024).
3. Ходощ А.В. Режим правової охорони комп'ютерних програм: національний та міжнародний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2023. № 3. С. 205-208. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/46.pdf (дата звернення: 14.10.2024). DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/46>
4. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n588> (дата звернення: 10.10.2024).
5. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 10.10.2024).